

За смисъла в правото, отразен в модела на комуникацията

Елина Маринова

About the sense in law grounded in the communication model: This article is focused on the communication model and examines its significance to the social recognition and understanding, its main points such as form and content, different levels of meaning, that it consists of, its semantic codes as the basis of understanding. This appears to be as well a suitable way of interpreting the sense in law.

Key words: communication, law, social understanding, social recognition, meaning, semantic codes

Социалната същност е едно от първите определения на правото. То е социално по своето пространство, цел и произход - "...дадено е в обществото, предназначено е за обществото, идва от обществото".¹⁴² Това разбиране се е утвърдило като аксиома в правната теория и като че ли не се нуждае от привеждане на особени аргументи в своя полза. По същност (като модел) и по съдържание (като конкретни позиции), правото е свързано със социалния живот. То не само по необходимост се реализира в социална среда, но и не и мислимо извън нея - не би било оправдано извън пространството на социалната действителност, на съвместното съществуване. Социалното от своя страна се изгражда от обществените взаимодействия или общуването, комуникацията между хората. Така и правото е начин на общуване, на биване заедно с другите; възниква и съществува като особена комуникация (от латински communication- споделяне, съобщаване). Всички социални, т.е. комуникационни системи са израз на смисъл (смисъл на системата) и функционират на базата смисъл (смисъл в системата).

По своята същност комуникацията представлява изграждане на кодирани отношения между участниците, при което позицията на всеки един от участниците се съотнася и е зависима от позицията на другия („когато единият говори, другият слуша“) и всеки един тях може да заеме мястото на другия (слушаният на свой ред може да стане говорещ). Така всяка комуникация изисква на най-малко две предпоставки: първо, признаване на участниците (страните) като равнопоставени субекти с корелативни и взаимнозаменяеми позиции и второ, признаване на общ смисъл на кодовете, чрез които се осъществява комуникацията, т.е. наличие на общ „език“. Тези две предпоставки са фундамента на смисъла в системата- функционалния смисъл, на чиято база тя оперира.

Първото условие, за да е налице модел на комуникация, е еднаквото качество на участниците - те следва да се включват във взаимодействието като *субекти*. При това необходимите субекти са най-малко двама. Комуникацията, диалогът и социалните отношения, осмислени правно, т.е. като *взаимности*, представляват винаги субект-субектна релация, а това означава, че са възможни, когато нито един от участниците не се свежда до обект. Под „субекти“ имаме в предвид притежаващи съзнание и воля, автономни участници във взаимодействията. В същото време тяхната автономност не е специална; всеки участник е субект сред други субекти, т.е. изначално *равно-ценен* на другите. Като такъв той влиза в отношения с тях, които вече представляват *взаимности*, защото, както сочи Дел Векио, аз-ът се поставя точно *под вида* на alteritas; „аз-ът и другият стават така да е каже, заменими същности, щом веднъж е дадена съществената обективност на отношението, което ги свързва“¹⁴³. Така комуникацията предполага първо *взаимно признаване на страните* като автономни участници, което означава *социране*, при-общ-аване. Социалният живот

¹⁴² Михайлова, Михайлина. Теория на правото. Лекции, С., 1996, с. 79.

¹⁴³ Дел Векио, Джорджо. Справедливостта, С., 1995, с.44.

и правният ред не могат да съществуват като едностранни произволни действия на индивидите. Те са възможни доколкото различните индивиди се признават взаимно като субекти и действат на база принципи, отчитащи това взаимно признаване. Защото, и според Еманюел Левинас, „когато свободите се наредят една до друга като сили, които се утвърждават, *отричайки* се една друга, се стига до войната, където всеки ограничава другия“.¹⁴⁴

Признаването на индивида и на неговата автономност в качеството на субект е от първостепенна важност за включването му като пълноценен участник в една комуникация. Следва обаче да се подчертае, че, както и самата конструкция на диалога подсказва, автономност не означава самодостатъчност. За диалога, като акт на обменени личностни интенции, е характерна двустранността, т.е. нужни са най-малко двама субекта, които заемат съответна позиция. Позициите на участниците са взаимно свързани логически (като принцип) и фактически (като необходимо поведение) така, че осъществяването на едната позиция е невъзможно без съответно осъществяването на другата; т. е., за да може логически и фактически единият участник в комуникацията да каже или да получи нещо, другият трябва да слуша или да даде насрещна/ да се въздържа от увреждащи действия. При това, като равнопоставени субекти, участниците имат възможност да сменят ролите и съответно позициите си във взаимодействията. Или всяка комуникация, в това число и правото като модел, има интересубективен характер- представлява субект-субектна релация, включваща корелативни, реципрочни, взаимни позиции на субектите. В този смисъл автономността, свободата в общността (в това число и свободата, осмислена правно, т. е. като субективно право) не е някакво индивидуално притежавано благо, а е резултат от определена форма на комуникация с другия/ другите, която има характер на взаимно признаване на страните и техните съотнесени позиции. В първо приближение свободата се възприема като независимост - колкото по-независим от другите е субектът, толкова по-голяма е неговата свобода. Така се създава представа за изолираност на субектите в социалните взаимодействия, която емпиричното битие с другите не потвърждава. Социалното съществуване е *взаимодействие* с другите. „Благото за мен“ (и свободата), потърсени в социалното пространство, са възможни само интересубективно – с помощта на действието или бездействието на поне още един субект. От тази гледна точка можем да приемем, че осъществяването на свободата в социалната сфера е принципно зависимо (само моралната свобода се осъществява независимо, защото не търси от другите „благото за мен“¹⁴⁵). Индивидуалната свобода в обществото не представлява някаква изолирана независимост, а е мислима в рамките на определено взаимодействие с другите в два аспекта: първо- доколкото се *признава* от другите; и второ- доколкото се *с-отнася* по определен начин с действията на другите. Във втория аспект, за да е възможна свободата на един следва да е налице *съ-действие* от поне още един субект, и съответно необходимо ограничаване на неговата свобода, разбираана като възможност за произволни действия. И това съотношение е винаги необходимо. Така и Аксел Хонет твърди, че личната свобода на отделния индивид „се подсиурява и подпомага в степената, в която му се предоставят комуникативни сфери на самоосъществяване, в които чрез взаимно признаване той може да достигне до по-голяма сила на действие“¹⁴⁶.

Правото не представлява акт на изолирано отнасяне на индивида към някакви смислови единици, а следва да се разглежда през призмата на комуникативния процес. Изясни се, че комуникацията е възможна само интересубективно (между призна-

¹⁴⁴ Дел Векио, Джорджо. Справедливостта, С., 1995, с.44.

¹⁴⁵ Вж. повече за моралните задължения: Маринова, Е. „Моралните задължения като субективни задължения. Право и морал“, Сборник доклади на студентска научна сесия- СНС'09, РУ „Ангел Кънчев“, стр. 32.

¹⁴⁶ Хонет, Аксел, Справедливост и комуникативна свобода, сп. Критика и хуманизъм, 2006, бр.22, с. 7.

ти субекти). Следващата база за нейното осъществяване е общият „език“, който споделят участниците.

Терминът „език“ означава система от знаци, притежаващи определено значение, с помощта на които хората се разбират във взаимодействията си. Правото също има свой „език“. Той включва дадени общопризнати смислови (семантични) кодове като източник, от който участниците в комуникацията черпят интерпретации, когато се разбират помежду си. Тези смислови кодове са израз на общо признаване, постигнато съгласие относно смисъла на позициите, които заемат правните субекти; т.е. дадена позиция по повод блага да се разбира и приема по определен начин - като правомощие, задължение, отговорност и т.н. Както сочи Михайлина Михайлова, „смислите, подреждащи съвместния живот, са проява на консенсус- „ ще приемаме нещата по този начин“¹⁴⁷.

Съгласно теорията си за значенията, Едмунд Хусерл приема, че „ значенията се характеризират с един вид тъждественост, независимост от контекста, интерсубективна споделяемост и съобщаемост, което прави основателно да се каже за тях, че са обективни“¹⁴⁸. Така и смисловите кодове на правото, като израз на *функционален, общ, т.е. обективен смисъл*¹⁴⁹, образуват система, която е валидна, важи независимо от конкретната ситуация. Обективността на значенията (в противовес на субективността), от които се водят участниците в комуникацията, означава и „децентрирано“ разбиране на света: „ комуникативната рационалност... носи със себе си конотациите на не-принудено обединяващата, създаващата консенсус сила на един дискурс, в който участниците *преодоляват своите субективно обвързани схващания за сметка на рационално мотивирано съгласие*“¹⁵⁰.

Взаимодействията на хората и нуждите на тези взаимодействия водят до появата на „продукти“ без индивидуално авторство, каквито са езикът и правото. Те „принадлежат“ на всички, общодостъпни са и за да изразява себе си, но вписан в общността, всеки неин член следва да владее техните кодове. По този начин значенията, включително тези на правните кодове, се превръщат в част от културно обособеното¹⁵¹ социално знание. От своя страна, „ цялото това социално знание се възприема първоначално от отделния член на групата като безвъпросно дадено, защото то му е предадено от групата като безвъпросно възприето и като валидно и проверено. Така то става елемент от формата на социалния живот и образува като такъв, както обща схема за интерпретация на общия за нас свят, така и средство за взаимно съгласие и разбирателство“¹⁵². Източник на социално знание е т.н. „жизнен свят“. За Хабермас „ жизнения свят създава хоризонта (контекста) и същевременно запас (ресурс) от културни традиции, от които при интерпретативните си усилия участниците в комуникацията черпят консенсуални модели на тълкуване“¹⁵³ и „ дотолкова, доколкото жизнения свят поема функцията на ресурс, той има характера на интуитивно, непохватно сигурно и холистично знание, което не може да бъде проблематизирано - и с оглед на това не представлява „ знание“ в точния смисъл“¹⁵⁴. С други думи значенията, включени в социалното знание и обусловени от жизнения

¹⁴⁷ Михайлова, Михайлина. Правото- смисъл, сянка, противоположности, С., 2001, с.49.

¹⁴⁸ Моханти, Джитендрант. Хусерловият тезис за идеалността на значенията, сп.Философски алтернативи, 1998, бр.1, с. 37.

¹⁴⁹ Както сочи Робърт Мъртън, „ необходимо е да се прави разграничение между мотива като субективно понятие (носещо субективен смисъл или смисъл, който варира) и функцията като обективна категория (израз на обективен смисъл, който е относително стабилен)...“, Фотев, Г, История на социологията, том 2, С., 2002г. стр.463.

¹⁵⁰ Хабермас, Юрген, Философски дискурс на модерността (дванадесет лекции), С., 2001, с. 328.

¹⁵¹ култура- комплекс от споделени ценности (материални и духовни), цели, поведения и практики, който е характерен за организация или група.

¹⁵² Шютц, Алфред, Структури на жизнения свят, сп.Социологически проблеми, 1985, бр.1, с.55.

¹⁵³ Хабермас, Юрген, Философски дискурс на модерността (дванадесет лекции), С., 2001, с. 312.

¹⁵⁴ Пак там, с. 339.

свят (включително и когато те са значения за и в правото) представляват самопод-разбиращи се, пред-поставени, общовалидни предпоставки за интерпретация и разбирателство в социалните взаимодействия.

Така взаимните изисквания (действия) в сферата на правото, следва да имат като основание съдържания с *общоприет*, надличностен, устойчив смисъл. Правото като функционален смисъл се изгражда от общоприетите основания за умозаклучение и действие, които хората използват във взаимоотношения си, свързани с разпределението и обмена на блага и за които те приемат, че и другите използват по същия начин. Благодарение на тези съгласувани представи се стабилизират очакванията на правните субекти, а това прави възможни правните взаимодействия. Общото признаване истинността на съдържанията на правните позиции е необходимо, за да не останем по израза на Кота „в сферата на враждуващите претенции, завършващи в противоположни крайни решения-насилието или умоляването“¹⁵⁵. Оттук, самото съгласие относно общия смисъл създава задължителност, „... защото длъжни сме да спазваме това, което общо сме признали за истина, в противен случай ще се узакони неистината и ще се наруши общуването. ...“¹⁵⁶. Или с други думи, правото, разглеждано по този начин, черпи легитимност от собствената си рационалност и вътрешна смислова съгласуваност.

Разграничаваме значенията и конкретно значещите събития. Правните комуникации, на база семантичните кодовете, чрез които се осъществяват, са само един от възможните начини да се „придава смисъл на събитията“¹⁵⁷. Определени факти, интерпретирани чрез смисловите кодове на правото, се превръщат във факти, носещи правен смисъл, придобиват правна значимост. Семантичните кодове в правото в своята системна свързаност, задавайки определени съдържателни и интерпретационни значения за света, правят възможно диференцирането и класифицирането на определена страна на битието (битието на правото).

Обяснен чрез конструкцията на комуникацията, моделът на правото предполага признаване на участниците като равностойни субекти, включва изискването за взаимност, реципрочност на техните позиции и наличието на общ, обвързващ смисъл, вложен в тези позиции. За Никлас Луман „правото се състои от комуникации и нищо друго“¹⁵⁸. Ако комуникативното разбиране не е единственото възможно, то със сигурност предлага извеждането на ред същностни черти на правото.

ЛИТЕРАТУРА

- [1.] Михайлова, Михайлина. Теория на правото. Лекции, С., 1996, с. 79.
- [2.] Дел Векио, Джорджо. Справедливостта, С., 1995, с.44.
- [3.] Левинас, Еманюел. Свободата и командването. Литературен клуб, 08.04.2007 <<http://www.litclub.com/library/fil/levinas/svob.html>>
- [4.] Вж. повече за моралните задължения: Маринова, Е. „Моралните задължения като субективни задължения. Право и морал“, Сборник доклади на студентска научна сесия- СНС“09, РУ „Ангел Кънчев“, стр. 32.
- [5.] Хонет, Аксел, Справедливост и комуникативна свобода, сп. Критика и хуманизъм, 2006, бр.22, с. 7.
- [6.] Михайлова, Михайлина. Правото- смисъл, сянка, противоположности, С., 2001, с.49.
- [7.] Моханти, Джитендрант. Хусерловият тезис за идеалността на значенията, сп. Философски алтернативи, 1998, бр.1, с. 37.

¹⁵⁵ Кота, Серджо, Права и правова държава, сп. Правна мисъл, 1996, бр. 1, с. 132.

¹⁵⁶ Пак там.

¹⁵⁷ Кинг, М, Торнхил, К, Никлас Луман за правото и политиката, С., 2008, с. 50.

¹⁵⁸ Пак там, с.46.

[8.] Хабермас, Юрген, Философски дискурс на модерността (дванадесет лекции), С., 2001, с. 328.

[9.] Шютц, Алфред, Структури на жизнения свят, сп.Социологически проблеми, 1985, бр.1, с.55.

[10.] Хабермас, Юрген, Философски дискурс на модерността (дванадесет лекции), С., 2001, с. 312.

[11.] Кота, Серджо, Права и правова държава, сп. Правна мисъл, 1996, бр. 1, с. 132.

[12.] Кинг, М, Торнхил, К, Никлас Луман за правото и политиката, С., 2008, с. 50.

За контакти:

Елина Маринова, Докторант, Юридически факултет, РУ „Ангел Кънчев”

Е-mail: elina_marinova@abv.bg

Научен ръководител:

Проф. д-р Лъчезар Дачев, Юридически факултет, РУ „Ангел Кънчев”